

Pismenost ili pismenosti – novi metodički odgovori na stara pitanja

prof. dr. sc. Tamara Turza-Bogdan

tamara.turza-bogdan@ufzg.hr

Sveučilište u Zagrebu
Učiteljski fakultet

Sadržaj izlaganja

1. Pismenost i pismenosti – teorijska određenja

- pismenost u širem i užem smislu
- disciplinarne pismenosti

2. Kako poticati pismenost(i)?

- metodički primjeri i dobra praksa u vrtiću i školi

3. Zaključno – novi odgovori na stara pitanja

Pismenost kao kompetencija budućnosti

Shvaćanje koncepta pismenosti – **promjene paradigme**: od čitanja i pisanja do širokog shvaćanja kompetencija, osposobljenosti za snalaženje u društvu:

Funkcionalna pismenost (De Castell i Luke 1983)

Pismenost za preživljavanje u društvu 21. stoljeća (Horton 2008)

Kompetencija pismenosti prva je od osam ključnih **kompetencija za cjeloživotno učenje**, a pretpostavlja sposobnost prepoznavanja, razumijevanja, izražavanja i tumačenja pojmova, osjećaja, činjenica i mišljenja u usmenom i pismenom obliku koristeći se vizualnim, zvučnim/audio i digitalnim materijalima u različitim disciplinama i kontekstima. To podrazumijeva sposobnost učinkovitog komuniciranja i povezivanja s drugima na primjeren i kreativan način. (Preporuke 2018/C 189/01: 7)

Pismenost i pismenosti

Pismenost u širem smislu – mogućnost uspješnoga komuniciranja pojedinca u svim područjima društva; apsolutnu i konačnu pismenost zbog dinamike društva nikada nije moguće dostići (Cotič, Medved Udovič i Starc 2011)

Iz kompetencijskog shvaćanja proizlaze i različite ***vrste pismenosti***: vizualna, motorička, glazbena; informacijska, računalna, medijska; biološka, prirodoslovna, matematička, čitalačka (OECD: PISA, 2000., 2009, 2018)

Temeljna pismenost (Horton 2008) ona koja se razvija u školi: pisanje, čitanje i računanje, iako su kompetencije tiska, danas su često prenesene u digitalni oblik

Višestruka pismenost (Cope i Kalantzis 1996, 1997) jezik se integrira s drugim načinima prijenosa informacija, čitanje i pisanje multimodalnih tekstova potrebno poučavati na nov način, dijete danas ovladava multimodalnom (višestrukom) pismenošću (Flewitt 2008).

Pismenost u širem i užem smislu

- razvoj većine vrsta pismenosti uvjetovan je **poznavanjem jezika**: njime se posreduje glavna informacija
- za razvoj pismenosti u širem smislu nužan je preduvjet razvoj **jezičnih sposobnosti** te ovladavanje vještinama čitanja i pisanja koje predstavljaju pismenost u užem smislu (Turza-Bogdan i Cvikić 2023)
- razvoj pismenosti u **širem smislu** podrazumijeva istovremeno ovladavanje **školskim jezikom**, jezikom kojim se u obrazovnom sustavu služimo u pojedinim znanstvenim disciplinama (školskim predmetima) i koji se po brojnim obilježjima razlikuje od općeg jezika za svakodnevnu komunikaciju (više u Turza-Bogdan i Cvikić 2023)

Pismenost u užem smislu – ovladanost vještinama čitanja i pisanja: sposobnost pojedinca da napisano pročita te da zapiše ono što je mišljeno ili izgovoreno.

- ovladavanje čitanjem i pisanjem **ne događa se spontano** kao govorenjem (Deshler i sur. 2012; Verhoven 2004), ono nije urođeno, već je zajedno s pisanjem **najsloženija** od svih jezičnih djelatnosti (Peti Stantić 2019)

O razvoju pismenosti u odgojno-obrazovnom kontekstu: vrtić i škola

Rana pismenost – ovladavanje vještinama i znanjima koji su važni za razvoj kasnije čitalačke pismenosti: fonološka svjesnost (rima, slogovi, fonemi), rječnik, pripovijedanje, interes za tisak, koncept tiska, imenovanje slova (Kuvač Kraljević i Lenček 2012)

- ako su ove vještine razvijene, čitanje i pisanje usvaja se u školi bez većih teškoća.

Rana pismenost – predškolsko razdoblje (predčitačke i predpisačke vještine) i početak formalnog učenja čitanja i pisanja – **do automatizacije** (Turza-Bogdan i Cvikić 2023).

Čitalačka pismenost – obuhvaća široki raspon kognitivnih sposobnosti: od dekodiranja znanja riječi, gramatike, do tekstnih struktura, poznavanja svijeta (nejezičnih obilježja) i metakognitivnih sposobnosti – svijest o postojanju različitih strategija pri obradi teksta i njegova uporaba (OECD 2010, u: Turza-Bogdan i Cvikić 2023)

- razvoj pismenosti: podrazumijeva puno **šire kompetencije** od same tehnike čitanja i dešifriranja teksta (formalno obrazovanje)

O razvoju pismenosti u odgojno-obrazovnom kontekstu: vrtić i škola

- put od predškolske pismenosti do školske automatizirane vrsne pismenosti vremenski je **različit i uvjetovan** individualnim osobinama djeteta (Turza-Bogdan i Cvikić 2023).
- dijete u početku školovanja još **nije ovladalo čitanjem i pisanjem** - potrebna mu je **pomoć** u ovladavanju tekstem na **mikrorazini** (razumijevanje riječi i iskaza u priči) i **makrorazini** (razumijevanje strukture priče, događaja i likova)
- ovladanost čitalačkom pismenošću djeteta - različite sposobnosti razumijevanja i upravljanja informacijama iz teksta (OECD 2010)
- pojam **razumijevanja teksta** pretpostavlja konstruiranje značenja na temelju teksta, od razumijevanja riječi do širega značenja, **razumijevanje pojedinih jezičnih struktura**, od eksplicitnog do implicitnog značenja, kao i izvanjezično znanje
 - **čitatelj neprestano konstruira značenje idući od mikrostrukture do makrostrukture i obratno**

Primjer: Pričanje priče, Slatka kaša (braća Grimm) – predškolska i rana školska dob

Sintagme: *Lončiću, kuhaj! Lončiću, stani!*

Imenice: *hrpa, hrpica, hrpetina*

Pridjevi: *lagano, teško, lakše, teže, najlakše, najteže*

Mogućnosti:

- a) dramska improvizacija – kretanje zamišljenim prostorom uz izgovaranje replika, odrasli kao voditelj u ulozi, poticanje jezičnog iskaza – nisu potrebni dodatni materijali
- b) uz dodatne materijale: pripremiti/nacrtati *hrpu, hrpicu i hrpetinu* nečega (kaše...) – matematički pojmovi, (grafo)motorika, usvajanje rječnika

→ razgovor o riječima unutar priče, interakcija (zamišljanje, analogije, kreativno i kritičko čitanje)
– time se manje poznate riječi stavljaju u nove kontekste, u nove (gramatičke) oblike – pritom postaju dio dječjeg leksika

Primjer: Interaktivno čitanje slikovnice i razgovor o manje poznatim riječima (Rooth, 2009)

Nije potrebno izbjegavati neobičan jezik, **ne treba pojednostaviti svaku riječ**, književnost jest umjetnost riječi, zajedničkim čitanjem i razgovorom o riječi dovodimo manje poznatu riječ u pasivni (receptivni) rječnik:

Primjer: *crveni obrazi, uroniti* (u more, vodu...)

Primjeri pitanja/poticaja:

- *pitanja/poticaj za djetetov dovršetak rečenice*. (I pas je otišao... (kući)
- *pitanja/poticaji za prisjećanje*: Sjećamo li se kako je počela ova priča?
- *otvorena pitanja koja omogućuju proširivanje djetetova iskaza o priči*: Što se događa na ovoj stranici?
- *pitanja usredotočena na proširivanje rječnika*: Što je uranjanje?
- *pitanja/poticaji distanciranja od radnje (i povezivanja s vlastitim iskustvom)*: Kada ti ne možeš spavati?

(Turza-Bogdan i Cvikić, 2023)

Primjer: Interaktivno čitanje slikovnice i razgovor o manje poznatim riječima

- kroz igru, kao samostalna aktivnost, kao dio neke od većih osmišljenih aktivnosti (pripovijedanje, pričanje priče, čitanje slikovnice)

Vuk i sedam kozlića: vuk ima *mio glas*: staviti sintagmu u različite kontekste:

*Zašto je vuk imao **mio glas**? Tko još ima **mio glas**, kada netko ima **mili glas** (kada nešto molimo, umiljavamo se)?*

→ različiti morfološki i značenjski konteksti, potiče se usvajanje riječi, prvo u pasivni (receptivni rječnik), ali bit će mu riječ poznata kada ju sljedeći put čuje ili pročita.

→ poznate riječi – lakše početno čitanje – tu je veza sa slušanjem/zajedničkim čitanjem slikovnica u predškolskoj dobi

(Turza-Bogdan i Cvikić, 2023)

Primjer: poticajna komunikacija pri interpretaciji književnog teksta: zapažanje prenesenoga značenja

Ezop, *Gavran i lisica*:

Zaokruži pouku ove basne:

- a) Nemoj biti tašt.
- b) Ne vjeruj onima koji te previše hvale.
- c) Gavran je nahranio lisicu. (Turza-Bogdan, Velički, Pospiš, 2020:25)

S. Mioč, *Predmeti lutke*: Objasni što znači stih *podari im malo glasa*. (Turza-Bogdan, Velički, Pospiš, 2020:52)

M. Kušec, *Suncu se razvedrilo lice*: Objasni stih: *suncu se razvedrilo lice*. (Turza-Bogdan, Velički, Pospiš, 2020:78)

Primjeri formalne interpretacije nalaze se uvijek u **jednakim početnim pitanjima nakon prvog slušanja**:

Koliko ima kitica u pjesmi? Koliko ima stihova u kitici? Koja je tema pjesme? Koji je glavni lik u priči? Koji su sporedni likovi? i sl.

Ovo su **analitička i sintetska pitanja** koja se mogu postaviti **na kraju** interpretacije, ako je uopće potrebno, jer je prethodno zasigurno već mnogo puta spomenuto ako se pojedinosti u djelu dovode u vezu s cjelinom tijekom interpretacije.

Učenici **usvajaju te činjenice** kada na različite načine **poticajno i kreativno rade na tekstu**. (Turza-Bogdan i Cvikić, 2023: 273)

Kompetencije odgojitelja i učitelja

- razvijanje kompetencija odgojitelja i učitelja: **jezične i metodičke kompetencije**
 - i odgojitelj i učitelj su interdisciplinarno i mutlidisciplinarno obrazovani stručnjaci, osposobljeni za razvoj različitih pismenosti pa ih je u nastavi potrebno cjelovito i integrirano poticati

- **multimodalnost** sadržaja i dječjeg izraza – razvijanje višestruke pismenosti (riječ, slika, strip, film, video, digitalne igre...)

Hrvatski jezik: književnost, medijski sadržaji, jezične igre i stvaralačke aktivnosti – sadržaji kojima se ostvaruju kurikulski ishodi i usvaja gramatike: fonologija, morfologija, sintaksa i pragmatika i omogućuju učenje

Ostali predmeti: pismenost se razvija i u svim ostalim predmetima – **disciplinarna pismenost**

→ **međupredmetna korelacija** – razvoj **višestruke pismenosti**

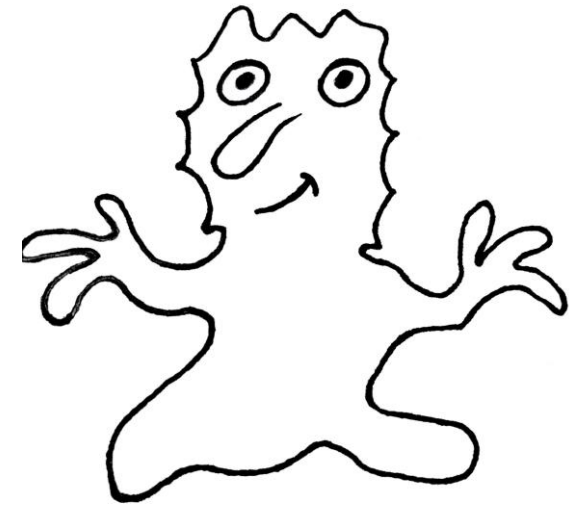
Primjer aktivnosti – razvoj višestruke pismenosti: Nacrtajmo čudovište (Erasmus projekt DEAL)

Ishodi

- dijete može **imenovati** dijelove tijela, prostorne **odnose** i **brojeve** do 10
- dijete može pravilno **govoriti** o tome što je **nacrtalo** ili **opisati** svoj crtež

Priprema

- Pripremite 10 slika čudovišta (iz baze). Pripremite bojice i listove papira za djecu. Ako je moguće, smjestite ih tako da ne vide druge crteže.
- **Glavna provedba aktivnosti**
Provoditelj aktivnosti uzima karticu sa slikom čudovišta, **opisuje je**, a djeca **crtaju** prema opisu. Svaki se crtež **uspoređuje** s izvornom slikom čudovišta.
- **Nastavak aktivnosti**
Djeca rade u parovima. Jedno dijete **opisuje** čudovište iz kartice, a drugo dijete crta. Kada je crtež gotov, **uspoređuje se** sa slikom na kartici. **Razgovor** o crtežu i **opisivanju** ovisi o djetetovoj razini znanja. Voditelj obilazi grupe i po potrebi pomaže. Djeca također mogu **nacrtati** i opisati svoje vlastito čudovište.

Primjer aktivnosti – razvoj višestruke pismenosti: Morski pas u boji (Erasmus projekt DEAL)

Ishodi: naučiti imena boja

Materijal potreban za provedbu aktivnosti: kreda, dva duža užeta, obojane kartice

Korelacija: tjelesna i zdravstvena kultura, likovna umjetnost

Usmjerenost na pismenost: čitalačka pismenost, prirodoslovna pismenost

Tijek aktivnosti:

Provoditelj (aktivnosti) priprema mjesto za igru. Može ga označiti kredom ili užetom. Dvije označene strane predstavljaju obale, a prostor između njih je more kojim vreba morski pas. Provoditelj (aktivnosti) priprema obojane kartice. Svako dijete dobiva jednu karticu.

Osnovna provedba aktivnosti:

Provoditelj (aktivnosti) pomoću brojalice izabire dijete koje će glumiti morskoga psa. Kada morski pas kaže, na primjer, "Plava boja je sigurna!", sva djeca moraju potrčati s jedne obale na drugu pazeći da ih pritom ne pojede morski pas. Jedino dijete koje ima plavu karticu ne mora trčati jer je ono zaštićeno od morskog psa. Dijete koje je morski pas uhvatio postaje novi morski pas i bira neku drugu boju.

Erasmus+ projekt

Razvoj pismenosti i učenje jezika za učenike
mlađe dobi u nepovoljnom položaju

Development of Literacy and language Learning
for Disadvantaged Young Learners (DEAL)

NAČELA I POLAZIŠTA PROJEKTA

razvoj pismenosti, povezivanje područja učenja
(transdisciplinarnost), višejezičnost i jezična
osviještenost, međukulturna kompetencija,
obuhvatnost različitih oblika učenja te inovativnost,
kreativnost i igrivost.

<https://project-deal.eu>

Uciteljski fakultet Sveuciliste u Zagrebu
(Croatia)

IN COOPERATION WITH

Univerza v Mariboru (Slovenia) – Ss. Cyril and Methodius University in Skopje (North Macedonia)
Osnovna škola Ivana Gundulića (Croatia)

with the

2022
EUROPEAN INNOVATIVE
TEACHING AWARD

for the outstanding project funded under
the Erasmus+ programme

DEVELOPMENT OF LITERACY AND LANGUAGE
LEARNING FOR DISADVANTAGED YOUNG LEARNERS

2018-1-HRD1-KA201-047499

in the category Learning together, promoting creativity and sustainability in
Primary education

Awarded in Brussels, 22 September 2022

Erasmus+
Enriching lives, opening minds.

Mariya Gabriel
European Commissioner for Innovation,
Research, Culture, Education and Youth

Erasmus+

Zaključno: novi odgovori na stara pitanja – kako poticati pismenosti

- promjena paradigme pismenosti traži promjenu u poticanju višestruke pismenosti u predškolskoj i poučavanja u mlađoj školskoj dobi
- različita disciplinarna područja u inicijalnom obrazovanju odgojitelja i učitelja – multidisciplinarno obrazovanje - temelj za razvoj višestruke disciplinarne pismenosti u svim područjima i predmetima
- znanje jezika i znanje o jeziku – temelj u poticanju rane pismenosti – polazište za razvoj višestruke pismenosti

NE: Učenje pa igra

DA: Igram se, dakle učim = Igram se jezičnim sadržajima, dakle učim ih

HVALA!

Tamara Turza-Bogdan | Lidija Cvikić

DIJETE, JEZIK, PISMENOST
Jezični temelji i poticanje pismenosti
u odgojno-obrazovnom kontekstu

Sveučilište u Zagrebu
Učiteljski fakultet

